

izvirni znanstveni članek

UDK 351.74(497.4 Ljubljana)"18"
prejeto: 3. 7. 2002

Gorazd Stariha

magister znanosti (zgodovina), arhivist, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj,
Savska cesta 8, SI-4000 Kranj

Začetek ustavnega življenja in ljubljanska policija

IZVLEČEK

S sprejetjem oktobrske diplome leta 1860 in februarskega patenta leta 1861 se v Avstriji začne ustavno življenje. Toda načela ustavne demokracije so se le počasi prebijala v življenje. Lep odraz tega je delovanje policije v Ljubljani, saj so bile njene naloge, poročila in ukrepi pravzaprav enaki kot v prejšnji dobi t.i. Bachovega absolutizma. Če so poslanci v deželnem zboru s prezirom govorili o prejšnji dobi absolutizma, velika večina ljudi vsaj v začetni dobi ni razumela, kaj naj bi bilo tako posebno novega s sprejetjem ustave – davki so pritiskali po starem, policija pa prav tako.

KLJUČNE BESEDE

Ljubljana, policija, 19. stoletje, ustavnost, narodnost, tisk, društva, volitve

SUMMARY

THE BEGINNING OF CONSTITUTIONAL LIFE AND THE LJUBLJANA POLICE

With the adoption of the October diploma in 1860, and of the February patent in 1861 constitutional life began in Austria. But the principles of constitutional democracy were very slowly piercing into life. A clear reflection of that fact is the activity of the police in Ljubljana; their duties, reports and measures were actually identical with those in the preceding period of the so-called Bach's absolutism. If the delegates in the provincial assembly spoke with disrespect of the previous period of absolutism, the great majority of people, at least in the initial period, did not understand what was to have been so specially new with the acceptance of the constitution – the taxes were pressing just the same, as well did the police.

KEY WORDS

Ljubljana, police, 19th century, nationality, press, societies, elections

S sprejetjem oktobrske diplome leta 1860 in februarskega patenta leta 1861 se začne v Avstriji ustavno življenje. V Ljubljani je začel 6. aprila 1861 zasedati kranjski deželni zbor in izobraženci so v parlamentu in časopisju govorili o težkih svinčenih časih absolutizma, ki da je desetletje zatiral svobodo misli in dejanja. Z nastopom ustavne svobode naj bi bilo seveda vse drugače, vendar pa so (kot ponavadi) ostali policaji isti, prav tako njih ravnanje in poročanje. Seveda se tudi oblast ni nameravala kar odreči vsemu nadzoru in dopustiti vsakršne svoboščine – nasprotno, ko se je z začetki parlamentarne demokracije jela zahtevnejše oglašati narodnost pri Slovencih, nemštvo pa se je zbiralo pod zastavo liberalizma, je bila oblast še prav posebno občutljiva na vse, kar je hotelo izstopati kot narodno, slovensko. Ko se je slovenska večina začela jasneje zavedati svojih pravic in jih tudi glasneje zahtevati, se je nemštvo s tem "razbijanjem nekdanjega sožitja" začutilo ogroženo tudi na Slovenskem.

Že leta 1853 je bil direktor ljubljanske policije Josef Strobach zaskrbljen, ker je izobraženi sloj kranjskega prebivalstva sicer govoril nemško, v nižjih slojih, torej pri večini, pa naj bi se komaj še slišalo nemško (!) in naj bi govorili skoraj samo kranjsko. Sicer pa naj ločitev na Kranjskem še ne bi bila tako izoblikovana kot drugod, kjer si slovenski in nemški dejavniki stojijo ostro nasproti. V nadaljevanju je ugotavljal, da je avstrijska uprava nemška in da je uradni jezik nemški. Z bolj dejavnim razširjanjem nemščine na podeželju bi se lahko izognili številnim težavam, ki jih povzročajo razlike v jeziku. Na žalost se zle posledice razvoja različnih narodnosti že močno občutijo, je menil Strobach. Na južnem Tirolskem npr., kjer naj bi se vedno enako uporabljali italijanščina in nemščina, je nemščina skoraj povsem izginila, ker se je nanjo pozabilo in je niso negovali, dokler je bil še čas. Na Češkem naj bi se vzdignil "češki element" in se s pomočjo šol v češčini tako izobrazil, da je bilo zaskrbljujoče, da bi nadvladal nemškega. Podobno naj bi se dogajalo tudi v drugih provincah. Nemogućnost, da bi se medsebojno sporazumevali v enem jeziku, naj bi odtujevala ljudi in neskončno oteževala dejavnost oblasti.¹

Ta strah, odpor pred narodnostjo, se je v šestdesetih letih še okrepil. Če so na eni strani poslanci v parlamentu hvalili ustavno svobodo in udrihali čez minulo desetletje absolutizma, je besednjak policijskih poročil o dogodkih in osebah ostajal enak. Samo datumi so bili drugi. Namen tega članka je torej prelet poročil ljubljanske policije o političnem dogajanju oziroma političnih prekrških v začetku šestdesetih let 19. stoletja. Za začetek pogledimo dogajanja v tisku.

¹ ARS, AS 22, del. št. 1015/1853.

TISKOVNE ZADEVE, ČASOPISI

Kozler in *Zemljevid*

Znane so težave Petra Kozlerja, ki je nameraval svoj *Zemljevid Slovenskih dežel* izdati že leta 1852 oziroma 1853, vendar so na Dunaju zaplenili vse natise zemljevida in je ta smel v javnost šele v ustavni dobi leta 1861.² Pa tudi tedaj ne brez zapletov. Leta 1861 je bil direktor ljubljanske policije Leopold Bezdek in ko je Kozler, verjetno v veri, da je zavladala svoboda tiska, hotel svoj zemljevid izdati, ga je policija ponovno zaplenila, saj prepoved izdaje in prodaje zemljevida še ni bila odpravljena.³

Bezdek je deželnemu predsedstvu poslal tudi zapisnik zaslišanja Petra Kozlerja glede izdaje slovenskega zemljevida. Kozlerjev zagovor je temeljil na spremenjenih (političnih) razmerah in okoliščinah, da naj bi šlo izdajo te karte presojati samo z znanstvenega vidika, ne pa iskati še kakšnih drugačnih teženj. Vendar je bil Bezdek neomajen, češ da je leta 1853 najvišja policijska oblast ukazala zapleniti zemljevid, ker se ni pustila prepričati, da se izdaja v znanstvenem interesu, ampak da je njegov namen širiti subverzivne tendence. Menil je, da so razlogi, ki so narekovali zaplembo leta 1853, še vedno enaki.⁴

Vendar pa je policijsko ministrstvo ugodilo prošnji Petra Kozlerja in dvignilo policijsko prepoved glede slovenske karte, tako da ni bilo več zadržkov za njeno prodajo. O tem je obvestilo deželno predsedstvo in mu naročilo, naj o tem obvesti tudi policijsko direkcijo.⁵

Vilhar in *Naprej*

Tudi v primeru Miroslava Vilharja in njegovega *Napreja* je bil šef ljubljanske policije Bezdek strožji kot ministrstvo na Dunaju. Vilhar je v začetku aprila 1861 zaprosil kranjsko deželno predsedstvo za dovoljenje za izdajo časnika z imenom *Naprej*.⁶ Deželno predsedstvo je poslalo prošnjo v presojo ljubljanski policijski direkciji. Direktor Bezdek je menil, da se Vilharjeva prošnja za izdajanje slovenskega časnika *Naprej* zavrne, ker bi ta gotovo krenil po stopinjah *Narodnih listov* in *Požara*. Deželno predsedstvo je pisalo policijskemu ministrstvu, da je Vilhar kljub pomanjkanju temeljitejše izobrazbe, a upoštevajoč njegove šolske študije in dosežke v beletristiki, še posebno v pesništvu v domačem jeziku, vsaj minimalno sposoben za vo-

² ARS, AS 17, del. št. 107/1852.

³ ARS, AS 16, del. št. 277/1861.

⁴ ARS, AS 16, del. št. 456/1861.

⁵ ARS, AS 16, del. št. 332/1861.

⁶ ARS, AS 16, del. št. 500/1862.

denje časnika. Tudi z ozirom na tiskovni zakon ni bilo ovir za izdajo dovoljenja. Vendar pa glede na poizvedbe pri nižjih oblasteh (pri okrajnih uradih) o karakterju prosilca in o njegovem političnem zadržanju in mišljenju ne gre svetovati podelitve dovoljenja, ker se je z izdajanjem časopisa upravičeno bati subverzivnega vplivanja na kmete. Zato je deželni šef dr. Karl Ulepitsch plem. Krainfels predlagal vse skupaj v "visoko odločitev" ministrstvu. Z Dunaja so nato septembra odgovorili deželnemu predsedstvu, da glede na to, da ni zadržkov glede tiskovnega zakona, policijsko ministrstvo proti izpolnitvi zakonskih obveznosti podeljuje posestniku in deželnozborskemu poslancu Miroslavu Vilharju koncesijo za omenjeni časnik.⁷

Vilhar je začel po pologu 2625 goldinarjev kavcije izdajati časopis, Bezdek pa budno paziti, kdaj mu bo lahko skočil za vrat.⁸ Priložnost za to se mu je ponudila kaj kmalu. Že v prvi polovici januarja 1863 je Bezdek Vilharja ovadil državnemu pravdnikstvu zaradi članka o uradni prepovedi shoda volivcev poslanca Schuselke,⁹ sledila je prijava zaradi pisanja o dr. Tkalcu, ki je bil zaradi kršitve tiskovnega zakona v ječi,¹⁰ in zaradi članka *Misli o sedanjih mednarodnih mejah*, v katerih je Vilhar razpredal o v nacionalnem pogledu nesmiselnosti obstoječih deželnih meja proti Štajerski, Koroški in Primorski. Te meje naj bi odpravili, da bi bili Slovenci v eni deželi, v kateri naj bi bili nastavljeni samo narodni (slovenski) uradniki. V članku je bila izražena tudi ideja, da bi se slovenske čete, ki so bile razporejene v različnih regimentih, združile. Državno pravdnikstvo je o tem uvedlo preiskavo, vendar deželno sodišče najprej ni ukrepalo, na poziv državnega pravdnikstva pa je nato kazensko preiskavo ukazalo višje deželno sodišče v Gradcu. Bezdek je o tem z zadoščenjem poročal deželnemu predsedstvu v začetku aprila 1863.¹¹

Naprej pa se ni dal motiti in že 26. maja 1863 je izšla številka 42 z uvodnikom *Kaj se nekterim zdi ravnopravnost*. Namenjen je bil okrajnemu glavarju Ljubljane Okolice Johannu Pajku. Govoril je o rabi oziroma nerabi slovenščine v dopisih okrajnega urada, povod za to pa je iskati v že aprila 1862 sproženi zahtevi županov iz okraja

Ljubljana Okolica, da naj okrajni urad z njimi posluje s slovenskimi dopisi. Pri tem so se sklicevali na oktobrsko diplomu, češ da jim zagotavlja rabo domačega jezika v uradih, vendar se naj to ne bi izpolnjevalo. Pajk je nato sklical župane, jim predstavil, da so njihove zahteve povezane s stroški, in jih vprašal, ali so jih pripravljene kriti. Župani so seveda izjavili, da novih stroškov za slovenske dopise nikakor ne prevzamejo nase.

Po tem Pajkovem manevru s finančno grožnjo je napadel *Naprej*: "Nekteri v ustih pač nosijo udanost do vlade in cesarske rodovine, ali kako so udani, ker¹² ne delajo, kakor ne želi samo ampak tudi ukazuje Nj. veličanstvo?" Glavar Pajk se je zgrožen takoj obrnil na državno pravdnikstvo, češ, kaj bo, ko bodo ljudje to brali, še predvsem pa župani, ki so zahtevali slovensko dopisovanje in ki jih je Pajk kasneje prepričal, da naj tega ne počno, ker da bodo s tem stroški. Ljudje bodo mislili, da okrajni glavar Pajk ne upošteva zakonov, ne uboga vlade in to vse zato, da zatira narodnost. Kaj si bodo ljudje mislili o svetosti prisege zvestobe službi, spoštovanju državne uprave, o vzvišeni časti monarha, če si (že) uboga para, kot je okrajni glavar, drzne kljubovati cesarskim ukazom?

Pajk je ironično nadaljeval, da tako pač govori ljubi *Naprej*. In kdo se drzne ne verjeti njemu, borcu in čuvarju pravičnosti, ljubezni do naroda? Pa vendar je bil on, Pajk, prej (oziroma vedno; op. pis.) Kranjec, Slovenec, Slovan in bo tak na vsak časten način tudi neomajno ostal. Prej naj bi govoril in pisal slovensko kot nemško, vendar je kot Kranjec Avstrijec in neomajno vdan državni upravi, neomajno zvest častitemu cesarju! Povsem naj bi bil tudi predan napredku (izobraževanju) in za dobro svojega naroda, vendar Hrvat, Srb, Bošnjak pa ne more biti! Če si javni časopis nekaznovano dovoli blamirati cesarske urade in uradnike kot sovražnike državne uprave (in narodnosti), kot nezveste zaničevalce najvišjih ukazov in zakonov cesarja, kaj bo potem s častjo javnih oblasti, kaj s spoštovanjem javnih interesov? Pajk je *Napreja* tožil (za to se je obrnil na državno pravdnikstvo) zaradi žaljenja okrajnega urada.¹³ Tožba je prav gotovo pripomogla k omenjeni obsodbi Vilharja zaradi članka o deželnih mejah.

Bleiweis in Novice

Z ustavno svobodo je časopisje le nekoliko svobodneje zadihalo, kar pa nikakor ni bilo vseh policiji, ki je še vedno po starem budno spremljala, kaj si kdo drzne zapisati. Mišljenje in ravnanje policije je lepo razvidno iz navodila policijskega ministrstva kranjskemu deželnemu šefu Ulepitschu

⁷ ARS, AS 16, del. št. 500/1862.

⁸ ARS, AS 16, del. št. 1204/1862.

⁹ ARS, AS 16, del. št. 95/1863.

¹⁰ ARS, AS 16, del. št. 177/1863.

¹¹ ARS, AS 16, del. št. 584/1863.

Deželno sodišče je nato moralo Vilharja obsoditi (22. 1. 1864) zaradi "ogrožanja kršitve javnega miru" na šest tednov zapora, poostrelega z enim dnem posta v vsakem tednu in na plačilo globe 300 goldinarjev, ob zaplemi kavcije. Višje deželno sodišče v Gradcu je sodbo ljubljanskega deželnega sodišča potrdilo, Vrhovno dvorno sodišče Vilharjeve pritožbe ni upoštevalo, tako da je zaradi obsodbe izgubil tudi poslansko pravico (ARS, AS 16, del. št. 447, 509, 515 in 1004/1863).

¹² Ko; op. pis.

¹³ ARS, AS 16, del. št. 1221/1863.

s konca septembra 1861. V njem je ministrstvo ugotavljalo, da *Novice* v zadnjem času pišejo vladi sovražno, namreč agitatorsko in v nacionalnem smislu podpihivalno. Policijsko ministrstvo se je zavedalo, da pred bližnjo uveljavitvijo novega tiskovnega zakona,¹⁴ ki naj bi proti domačemu tisku postopal na drugačnih temeljih, ni bila na mestu uporaba § 22 še veljavnega cesarskega patenta z dne 27. maja 1852 o omejevanju periodičnega tiska, po katerem bi lahko takoj ustavili izdajo časopisa. Vsekakor pa naj deželne oblasti proti vsakemu protizakonitemu pisanju takoj uvedejo preiskavo, ga prijavijo in sodno obravnavajo. Četudi vse tožbe ne bi uspele, takšna neprenehna iniciativa s strani upravnih organov vendarle ne bi ostala brez vpliva na sodne oblasti in bi utegnila pripeljati tudi do strožjih postopanj sodnega ministrstva. Ulepitschu so naročili, naj glede uvedbe kazenskega postopka proti uredništvu *Novic* stopi v stik z državnim pravdništvom in naj poroča policijskemu ministrstvu.¹⁵

Navodilo z Dunaja je bilo pravzaprav odgovor na prijavo *Novic*, ki jo je naredil ljubljanski policijski direktor Bezdek. Ugotavljal je, da lahko v *Novicah* že dalj časa sledijo subverzivnim tendencam, ki izražajo prekomerna ultranacionalna stališča proti vsemu, kar je nemškega in "nacionalni element" neprikrito pozivajo na boj. *Novice* naj bi kritizirale vladne ukrepe na nespodoben, celo hujskajoč način in nasprotnikom grozile celo s fizičnimi grožnjami. V dokaz, kako hoče dr. Bleiweis iz *Novic* narediti 'Magno carto' Slovencev, je Bezdek priložil *Novice* št. 16, 18, 20, 22, 26 in 27.

Glede na razvijajoče se razmere je Bezdek menil, da bi po možnosti preprečili podobne škodljive agitacije s tem, da bi v smislu § 22 tiskovne naredbe z dne 27. maja 1852 uredništvu *Novic* prepovedali izdajanje časopisa, o tem kako in v kakšnem obsegu, pa bi odločilo predsedstvo. Precej sumljivih člankov naj bi izviralo od duhovščine; mnogi med njimi naj bi se klanjali "ultraslovenstvu" in hoteli s tem vplivati na kmete. Ali bi zaprosili za pomoč gospoda knezoškofa, da vpliva na kler, ki zanemarja svoje poslanstvo pridiganja miru in sloge in namesto tega poziva k sovražnosti in strankarstvu, pa je Bezdek prepuščal modri presoji deželnega šefa.¹⁶

Budno spremljanje pisanja *Novic* je za policijo le rodilo sadove in deželno sodišče je v začetku leta 1863 proti Bleiweisu uvedlo preiskavo zaradi kršitve javnega reda in miru. Povod je bil dopis *Iz savinske doline* v *Novicah* 26. novembra 1862, ki je poročal o obravnavi na okrožnem sodišču v

Celju 4. novembra 1862 in o uporabi jezika pri poslovanju notarjev.

Ker je bil Bleiweis v sodni preiskavi, bi ga brez nadaljnega morali suspendirati z njegove službe c. kr. deželnega živinozdravnika in s tem povezane plače, vendar pa ga je kot deželnega poslanca za čas zasedanja deželnega zbora štiti imunitetni zakon. Tako so s preiskavo počakali do konca zasedanja deželnega zbora, nato pa je višje deželno sodišče v Gradcu obtožnico ljubljanskega deželnega sodišča zavrglo in Bleiweisa so obsodili le na plačilo kazni 10 in izgubo kavcije 60 goldinarjev.¹⁷

Zgodnja Danica

Tudi pisanje *Zgodnje Danice* je bilo pod ostrim nadzorom policijskega direktorja Bezdeka. V decembru 1861 jo je prijavil državnemu pravdništvu zaradi dveh člankov, ki naj bi govorila o domnevni sovražni slovenske narodnosti, negativno naj bi pisala tudi o vladi, delovanju državnega zbora in o posameznih poslancih.¹⁸

Prijava *Danice* zaradi "narodnostnih izpadov" je sledila tudi naslednje leto. Takrat je bil sporen govor duhovna Franca Kozarja ob odprtju mariborske čitalnice. Bezdek je deželnemu predsedstvu poročal, da je Kozar v njem razlagal, da je varovanje, vrednotenje narodnosti srce katolištva. S tem naj bi bilo možno odganjati tudi širjenje luteranstva. Dvigovanje narodnosti je označil za temeljno nalogo duhovščine, za kar bi si morali prizadevati z vsemi močmi. Bezdek ga je označil za političnega agitatorja, ki naj bi posredno zahteval tudi upiranje vladi, če se njeni ukrepi ne bi skladali s skrajno utopičnimi nacionalnimi nazori in zahtevami. Bezdek je predlagal, da "bi se v stvari ukrepalo naprej" in opozorilo škofijo, da bi duhovščino držala v mejah njihovega poklica, vendar so po razgovoru s škofom Vidmarjem zadevo dali *ad acta*.¹⁹

Časopisje, profesorji, dijaki

O ravni svobode tiska in politični svobodi nasploh v začetku ustavne dobe pove veliko tudi vihar, ki ga je povzročila novica, da katehet Lesar na ljubljanski realki med dijaki razširja in priporoča "lista poznane stranke", *Novice* in *Danico*. O tem je bil obveščen tudi notranji minister Schmerling, ki je v začetku leta 1862 od deželnega šefa Ulepitscha zahteval preiskavo o tem. Katehetu Lesarju so nato najresneje prepovedali njegovo dejavnost, vendar pa je Bezdek v poročilu pred-

¹⁴ Zakon nosi datum 17. 12. 1862.

¹⁵ ARS, AS 16, del. št. 1050/1861.

¹⁶ ARS, AS 16, del. št. 438/1861.

¹⁷ ARS, AS 16, del. št. 237/1867.

¹⁸ ARS, AS 16, del. št. 1369/1861.

¹⁹ ARS, AS 16, del. št. 38/1862.

sedstvu dejal, da naj bi Lesar kljub temu še nadaljeval z dostavljanjem *Novic* dijakom. Bezdeku se je seveda zdelo nujno, da bi tega kateheta, "ki dečkom že v rosni mladosti vceplja odpor do nemštva", odstranili s šole. Prijavo so posredovali tudi Schmerlingu, ki je nato pisal Ulepitschu, da Lesar pač ne more zadržati svojega mesta, če mu še škofovi opomini niso zalegli in še naprej širi med mladino strankarski časopis. Ulepitsch naj se torej prepriča o stvari in takoj zaprosi škofa, da Lesarja odstrani.

Lesar je v zagovoru povedal, da realka že od vsega začetka dobiva od Blaznika brezplačne letnike *Novic* in da je dijakom ta zanje prepovedani časopis na voljo v vseh hišah, kjer so nastanjeni dijaki in jih lahko ti prebirajo tam, četudi Blaznik ne bi daroval brezplačnih izvodov. Branje *Novic* med poukom ali na šoli nasploh pa Lesar prav tako malo trpi kot drugi učitelji in če je do tega res prihajalo, je bilo to na skrivaj.

Deželno predsedstvo je nato ugotovilo, da preiskave ne bo, ni pa se strinjalo z Lesarjevo izjavo, da dijaki lahko berejo *Novice* pri vseh njihovih stanodajalcih, ker po eni strani ne drži, da so *Novice* na razpolago dijakom pri vseh (podčrtano v originalu; op. pis.) stanodajalcih, po drugi strani pa, če so že *Novice* pri hiši, niso vsi stanodajalci tako nepremišljeni, da bi imeli fantje pri njih neoviran dostop do časopisa (!). Sicer pa naj bi bila veroučitelju zaupana naloga, da mladino moralno vzgaja, da skrbi, da mladina v svojem ravnanju ne zaide in da politično nezrele mladine ne zavaja na povsem neprimerna področja.²⁰

Seveda katehet Lesar ni prenehal z narodnim delovanjem in je imel, obenem z gimnazijskim profesorjem Marnom, zaradi tega težave v volilnem letu 1867, ko se je oblastnim zahtevam po njuni premestitvi uprl škof Vidmar.²¹

Ocena časopisja

Januarja 1862 je policijski direktor Bezdek deželnemu predsedstvu predložil karakteristiko časopisja, ki je izhajalo v Ljubljani. Poleg splošnih podatkov je Bezdek napisal tudi politično mnenje o urednikih in sodelavcih časopisov. Pri *Laibacher Zeitung* so bili po njegovi oceni vsi moralno brezmadežni in politično neoporečni; pri *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* prav tako, razen Ethbina Coste, ki naj bi bil izrecen federalist; pri *Novicah* so jo Bleiweis, Toman, Orel, Trdina, Macun, Svetec, Zarnik in večina drugih dopisnikov odnesli z oceno, da so federalisti, da niso naklonjeni februarjski ustavi, da simpatizirajo z "ultračehi" in južnimi Slovani. Časopis naj bi imel

velik vpliv na kmete; njegova prvotna tendenca je bila kulturna in gmotna povzdiga slovenskega kmeta, vendar je to postalo drugotnega pomena, prvotnega pa "visoka politika", še posebno narodna. Uredniku *Zgodnje Danice* Luku Jeranu je Bezdek pripisal ultramontanske tendence in da je "*ein Slowenomann*"; nesumljiv pa mu je bil *Učiteljski tovarš* z urednikom Andrejem Praprotnikom in njegovimi dopisniki.²²

DRUŠTVA

Južni Sokol

Po desetletju absolutizma, ko naj bi zavlada ustavna svoboda, so za ustanavljanje društev še vedno veljala pravila in zakoni iz petdesetih let, pomembno težo pa je imelo mnenje policije, ki je poleg starih zakonov uporabljala tudi druga stara merila in stari besednjak. Poglejmo najprej policijske komentarje ob ustanavljanju ljubljanskega Sokola.

Decembra 1862 je zaprosil "začasni odbor za ustanovitev gimnastiškega društva v Ljubljani, da bi se potrdile dotične pravila ter dovolilo gimnastiško društvo". Podpisani so bili France Žeravec, France Vidic, dr. Dragotin Bleiweis, Janez Globočnik, Paul Drachsl. Policija je dobila prošnjo v presojo in februarja 1863 je policijski direktor Bezdek poročal deželnemu predsedstvu, da je prošnjo podpisalo pet mladeničev, ki naj bi pripadali ultranacionalni stranki in katerih separatistične težnje so se že manifestirale pri različnih priložnostih. Nato je v slogu Bachove policije označil vsakega posebej:

Franc Žeravec je pravniški koncipient in doktorant prava. Sicer je že dvakrat padel pri prvem rigorozu in se mora torej glede na obstoječi zakon odpovedati doktorski stopnji. Je vnet privrženec ultranacionalne stranke, povsod se hoče preriniti naprej in se uveljavljati, vendar brez uspeha.

Dr. Dragotin Bleiweis, sekundarij v ljubljanski bolnišnici, je sin znanega voditelja narodne stranke, papagaj, ki ponavlja za svojim očetom, sicer pa mladenič brez pomena.

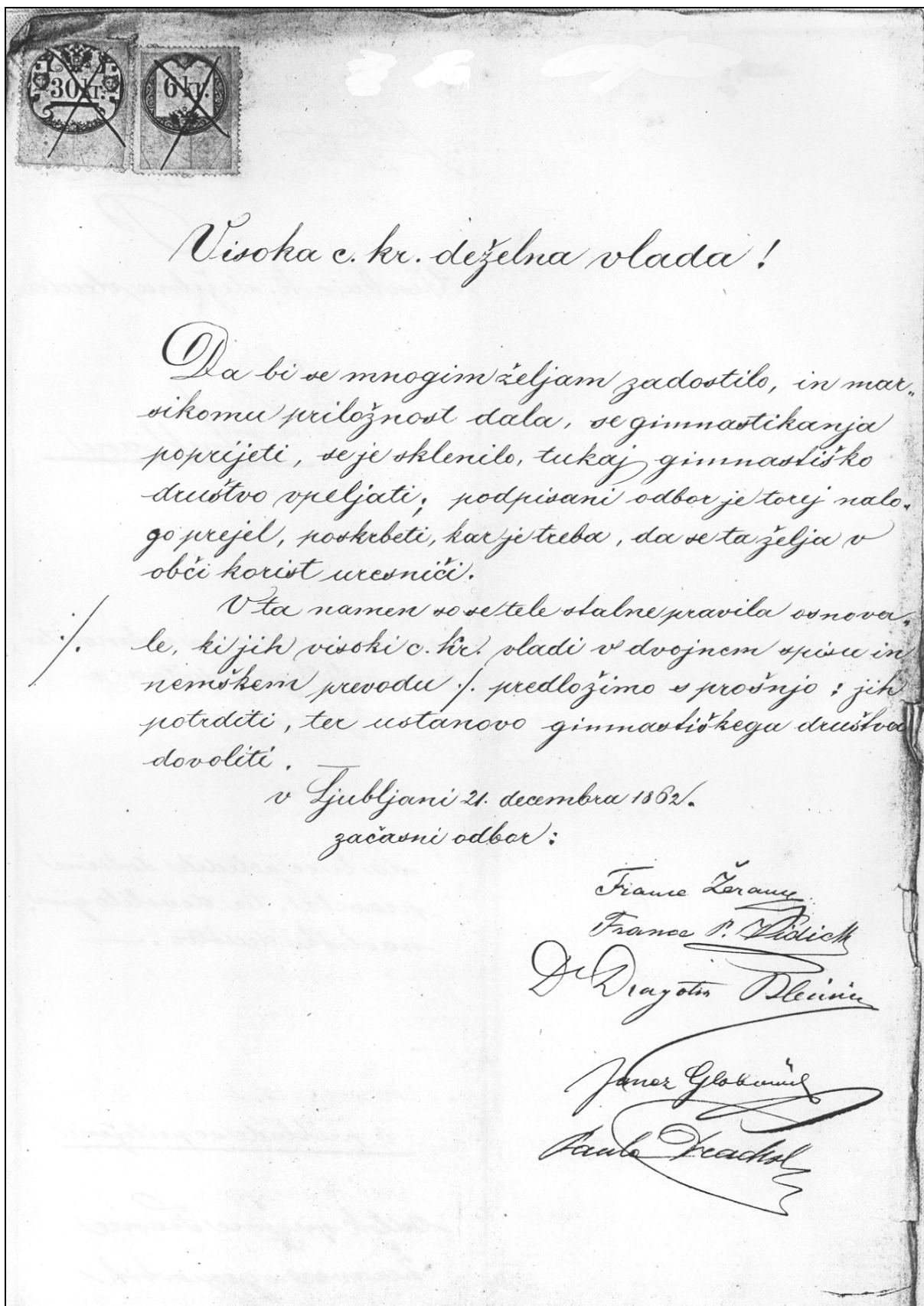
Janez Globočnik je mestni tržni komisar, faktotum župana Ambroža, nadarjen mlad mož, ki je bil v ospredju pri različnih demonstrativnih prireditvah ultranacionalne stranke v Ljubljani, skupaj z Žeravcem in Bleiweisom. So pristaši oktorske diplome, katere obletnico tudi vedno proslavljajo v svojih krogih.

Franc Vidic in Paul Drachsl sta navadna trgovska pomočnika, spremljevalca rojenja ultranacionalne družine.

²⁰ ARS, AS 16, del. št. 237/1867.

²¹ ARS, AS 16, del. št. 1356, 2627/1867.

²² ARS, AS 16, del. št. 77/1862.

Prošnja za ustanovitev gimnastičnega društva. (ARS, AS-16, 1003/1864)

Za Bezdeka so bili to mladi ljudje brez višje izobrazbe in olike, brez položaja v družbi, poznani samo v svojem ozkem krogu. To, da so prav ti pobudniki za ustanovitev društva, je bil zanj zanesljiv znak, da bi bilo telovadno društvo izrazito slovensko obarvano in bi služilo izvrševanju namerenov slovenske stranke.

Deželno predsedstvo je Bezdekove pomisleke očitno upoštevalo in prošnjo za ustanovitev društva zavrnilo ter naročilo policijski direkciji, naj prosilci v prošnji odpravijo pomanjkljivosti. Pri tem so morali upoštevati disciplinar iz leta 1853, predložiti plan dela, kot je to predvideval § 9 zakona o družtvih iz leta 1852, in priložiti tudi vadbeni, telovadni red. Prosilci tudi niso navedli, kdo bo blagajnik, kdo tajnik, kdo podpisnik, kdo bo pisal zapisnik in ostale pisarije društva; manjkale so tudi določbe, kdo in na kakšen način voli predsednika odbora in glavne skupščine. Končno naj ne bi bilo ne v prošnji ne v statutu navedeno, s kakšnimi sredstvi razpolagajo, kje je prostor za telovadbo, kje orodje in na kakšen način mislijo do tega priti – kot bi hoteli prosilce zмести s proceduralnimi zahtevami.²³ Oblast je s svojimi zahtevami odložila ustanovitev društva, seveda pa prosilcev s tem ni mogla odvrniti od namena. *Južni Sokol* je bil nato ustanovljen 1. oktobra 1863.

Čitalnica

Deželna oblast je morala tudi o nameravani ustanovitvi čitalnice v Ljubljani jeseni 1861 povprašati za mnenje policijskega direktorja Bezdeka. Ta je odgovoril, da glede na prosilce za dovoljenje nima zadržkov za ustanovitev društva in da tudi statut odgovarja zakonu o družtvih. Primerno pa se mu je zdelo opomniti, da so podpisani skoraj brez izjeme pripadniki ultranacionalne stranke.²⁴

O ustanovitvi ljubljanske čitalnice je ljubljanska policija seveda poročala tudi svojemu ministrstvu na Dunaj, ki se je pri deželnem šefu pozanimalo o stvari, zahtevalo statut društva ter imena in karakteristike ustanoviteljev in voditeljev društva. Deželno predsedstvo je za karakteristike ustanoviteljev zaprosilo policijo in komisar Vidic (podpisoval se je vedno *Viditz*) je v odgovoru najprej pojasnil, da so vsi ustanovitelji pripadniki ultranacionalne stranke, nato pa je označil še vsakega posebej:

V. C. Zupan, pameten in premožen trgovec, se že leta udinja slovenizmu in vbija svoje poglede v glavo trgovskim pomočnikom, ki naj bi tvorili večino narodne stranke.

Macun je učitelj na ljubljanski gimnaziji, je prenapet in ima kar najslabši vpliv na dijake, tako da

starši večkrat izrekajo obžalovanje, da ni Macun premeščen na kako gimnazijo v povsem nemško provinco in tako onemogočen.

Dr. Bleiweis je c. kr. dež. živinozdravnik in urednik slovenskega časopisa *Novice*, ki je glasilo teh "Nationalitätsschwinder" in ki uredniku kot tudi založniku prinaša lepe denarce, kar ni brez teže za držo lista. (Nato je z drugo roko pripisano, da je glavni vodja ultraslovencev, nato pa popravljen, da velja za vodjo ultraslovencev).

Franz Souvan, premožen (najprej napisano tudi "ampak omejen, zabit" nato pa prečrtano) trgovec, vendar narodni zanesenjak, brez vsake politične ali splošne izobrazbe. Je somišljenik dr. Orla, c. kr. notarja, ki se je, tako kot tudi rokavičar Horak, rojen Čeh, zaradi osebnih razlogov priključil narodni stranki v pričakovanju izboljšanja premoženjskega stanja.

Solastnik tovarne (najprej napisano "trgovec", nato prečrtano) Valentin Krisper je zelo inteligentni mladenič. Je najpopolnejši, najčistejši ultraslovenec, ki pa je vendarle čutil potrebo, da je odpotoval v Dresden, kjer je ostal dve leti in se od Nemcev učil izdelave papirja (komisar Vidic je bil v svojih poročilih nasploh vedno ciničen).

Dr. Andrej Vojska je deželni sodni svetnik, znanstveno izobražen, vendar družbeno nedejaven. S priključitvijo stranki, podpiranjem njenih tendenc skuša doseči kak odličen položaj.

Enake namene ima tudi dr. prava E. Costa, v vsakem pogledu prenapet mladenič, ki se je še pred kratkim z velikim uspehom zavzemal za nemško kulturo, kasneje pa se je vrgel v naročje ultranacionalcem in zastopal njihove nepoštenne tendence.

Župan Ambrož je kameleon v vsakem pogledu. Pred kratkim, ko je bil v zelo tesnem denarnem položaju, telesno in duševno na tleh, se je potrudil, da je bil pri zadnjih volitvah povšeči vsem strankam in ni mu uspelo le, da je prišel v občinski svet, temveč da je bil s pomočjo narodne stranke izvoljen za župana in v deželni odbor. Ko si je zagotovil eksistenco, se mu je zdelo odveč skrivati svoje notranje mišljenje in je odkrito stopil v ospredje kot eden najvplivnejših članov ultraslovenske stranke.²⁵

Čitalnica je bila policijskemu direktorju Bezdeku trn v peti in ji je nasprotoval, kjer je le mogel, s tem, da se je strogo držal predpisov, saj je pravzaprav povsem pravilno ocenil, da je njen osnovni namen "povzdigovanje nacionalnosti in nasprotovanje nemštvu".

²³ ARS, AS 16, del. št. 1003 in 1021/1863.

²⁴ ARS, AS 16, del. št. 733/1861.

²⁵ ARS, AS 22, del. št. 668/1861.

VOLITVE, OZNAKE POLITIKOV

Volitve 1861

Z demokratičnimi otoplivitvami je ponovno oživila tudi politična ustvarjalnost širšega občinstva, prav tako pa ni ponehala policijska budnost nad takim početjem. Eno prvih dejanj oživljene demokracije so bile občinske volitve. Ljubljanski policijski komisar Vidic je na silvestra 1860 že obvestil predsedstvo policije na Dunaju in namestnika Burgerja v Trstu, da je bil ukaz notranjega ministrstva za nove volitve v občinske zastope ugodno sprejet. Zelo značilno in pronicljivo pa je ugotavljal, da se je bati, da bo pri novih volitvah prišel do veljave "ekstremni element" in da bodo novi občinski zastopi sestavljeni predvsem iz moč, ki se klanjajo "ultraslovenizmu".²⁶

Policija je volitve budno spremljala in direktor Bezdek je o izidu občinskih volitev marljivo obveščal namestništvo v Trstu in policijskega ministra na Dunaju. Za Ljubljano je Bezdek ugotovil, da so volitve za občinske svetnike vzbudile zanimanje in agitacije z več strani. Pripadniki III. volilnega telesa so tako ustanovili volilni odbor,²⁷ katerega člani naj bi povečini zastopali slovenske interese. Ugotavljal je, da je bil program sestavljen v strogo lojalnem tonu, a naj bi vseboval nekaj namigovanj na narodnostne težnje, ker je priporočal voliti samo tiste može, "ki naj bi bili prežeti s toplo ljubeznijo do skupne očetnjave in našega naroda (Slovencev)" – Bezdek je bil očitno malo ironičen.

Bezdek je poročal še o izidih volitev v posameznih volilnih razredih. Namen tega članka seveda ni obnavljanje samih volitev, ampak si pogledimo policijske oziroma Bezdekove oznake izvoljenih narodnih predstavnikov.

Za izvoljene občinske svetnike iz III. volilnega razreda je ugotavljal, da so bili deželni veterinar dr. Janez Bleiweis, hišni posestnik Jožef Debevc, rokavičar Janez Horak in tiskar Jožef Blaznik že tudi člani prejšnjega občinskega sveta. Bleiweis, Horak, Debevc in deloma tudi Blaznik kot založnik kranjskih tiskov naj bi bili zapriseženi Slovenci in naj bi tudi v občinskem svetu poskušali uveljavljati, predvidoma z majhnim uspehom, svoje nacionalne težnje. Sicer pa so bile to poštene osebnosti na dobrem glasu, politično ne prenapete in bi komajda kdaj mogle biti vladi sovražne.

Horak naj bi bil sicer domišljav veliki govorec, ki se precejjuje in je rad glavni. Med obrtniki je imel kot predstojnik društva za pomoč nekaj vpliva, v drugih krogih pa nobenih privržencev in pri odločanju o občinskih vprašanjih ne bo nikdar odločilen.

Od ostalih občinskih svetnikov je po njegovem mnenju izstopal edino Ambrož, drugi naj bi bili vsi častni, pošteni, za svoj stan ne neomikani, zmerni in lojalni može. Ambroža je imel za nadarjenega, spretnega in zelo izkušenega trgovca, ki je bil v predmarcu okrajni komisar in kasneje magistratni svetnik. Leta 1848 je nastopal kot ultraliberal, bil član dunajskega parlamenta, vedno je držal z levimi in je bil zato tudi vedno kot politično sumljiv nadzorovan. Od takrat dalje naj bi se obnašal zelo umirjeno in nikdar ni dajal najmanjšega povoda za politično sumljivost. Vendar pa ni bil osebno trden, bil je strasten, čustven in zato nezanesljiv in užival malo zaupanja in pozornosti. Vsa njegova prizadevanja, očitno neuspešna, naj bi bila usmerjena v to, da bi postal župan. Na to mesto je bil leta 1849 že izvoljen, vendar ga vlada ni potrdila.

Štiri dni kasneje je Bezdek poročal o izvoljencih ljudstva po drugem volilnem razredu. Dr. med. Johann Čuber, dr. prava Anton Rak, podpredsednik trgovske zbornice Anton Samassa, baron Anton Codelli in hišni posestnik Vincenc Sevnik so sedeli že v starem občinskem svetu. Po njegovi oceni so bili inteligentni, obče spoštovani, pošteni, zaupanja vredni, vladi zvesto vdani može, brez strankarske pripadnosti, samo Dežmana je označil za deklariranega Slovenca zaradi njegovega zagovarjanja narodnosti, vendar pa da ni bil prenapet. Seveda je bilo to še pred Dežmanovi prestopom – štiri mesece pred njegovim govorom v dunajskem parlamentu. Na koncu poročila je Bezdek pripomnil, da so bili volilni rezultati ugodni kljub naporom in agitaciji "Slavistov", da bi bili za njih ugodnejši.

Sledilo je še poročilo o volitvah v prvem volilnem razredu. Tu je Bezdek vse izvoljene člane občinskega sveta z izjemo trgovca Gustava Heimanna presodil za vseskozi častivredne, v javnosti spoštovane in lojalne može. Heimann naj bi se imel za izvolitev zahvaliti le svojemu svobodomiselnemu glasovanju v trgovski zbornici glede valutnega vprašanja, bil naj bi zelo nadarjen, gospodarsko izobražen mož, pravičnega značaja, ki pa je zelo častil pretirano liberalne nazore. Skoz in skoz naj bi bil Nemeč in naj bi trdno nastopil proti morebitnim prenapetim slovenskim zahtevam.

Novoizvoljeni občinski svet je Bezdek označil kot večinsko konservativnega in vladi zvestega. Kljub zavzeti agitaciji, pravzaprav rovarjenju, je uspelo Slovincem v svet spraviti samo šest njihovih pristašev in še ti naj ne bi bili posebni zanesenjaki.

Po Bezdekovem mnenju naj bi imel v tedanjem vzdušju največ možnosti za župana svetnik deželnega sodišča Brolich. Zaradi zaslug med epidemijo kolere je bil odlikovan z viteškim križcem Franca Jožefa. Za Bezdeka je bil Brolich zelo rutiniran poslovnež s solidnim znanjem, častivredna oseb-

²⁶ ARS, AS 22, del. št. 20/1862.

²⁷ "Prvi meščanski odbor" - več glej v: Škerl, n.d.

nost, pristaš vladne politike, ki se je strogo držal zakona brez vsake strankarske privrženosti. Njegova morebitna izvolitev za župana naj bi bila zelo v interesu državne uprave.²⁸

Volitve so se obrnile drugače in za župana je bil izvoljen Mihael Ambrož. Seveda so oblasti takoj naročile poizvedbo o osebnosti in političnem zadržanju pri policijskem direktorju. Po tem poročilu v Ambroževem političnem zadržanju ni bilo nič takšnega, kar bi ga kompromitiralo. V poročilu deželnega predsedstva ministrstvu je nekaj dvomov porajal družinski škandal, o katerem se je javno govorilo in je o njem tekla celo kriminalna preiskava. Vendar pa se je predsedstvo strinjalo s policijskim direktorjem, da je škandal po desetletju že pozabljen in da ni ovira za njegovo potrditev. Sploh pa ob upoštevanju njegove sposobnosti in priljubljenosti pri večini prebivalstva, pripravljenosti ustreči vladi, ni bilo treba dvomiti v primernost županskega kandidata in se bati, da bi vladi kakorkoli nasprotoval ali ji povzročal nevšečnosti. Morebitna zavrnitev bi povzročila nezadovoljstvo tako med občinskimi svetniki, kot med ljudstvom.²⁹

Iz volilnega leta 1861 si pogledajmo še poročilo policijske direkcije deželnemu namestništvu, policijskemu in notranjemu ministru o izvoljenih predstavnikih veleposesti za deželni zbor na volitvah konec marca 1861.

Za poročevalca so bili baron Otto Apfaltrern, baron Anton Codelli, grof Anton Auersperg (Anastasijs Grün), Eduard von Strahl in dr. Carl Wurzbach von Tannenberg zelo zaželeni možje, ki naj bi posedovali potrebno znanje in ki bodo v vsakem pogledu delovali za enotnost monarhije. Baron Anton Zois, Julius Jombart in Josef Rudesch so bili zanj popolnoma nepomembne osebnosti, ki v javnem življenju niso izstopale, nacionalne sanjarije naj bi jim bile tuje.

Izpostavljen je bil Gustav Auersperg, ki naj bi bil sicer popolnoma lojalen in na glasu kot sposoben poljedelec, vendar naj bi bilo njegovo politično prepričanje nekam nestanovitno, da se lahko pusti prepričati in da se nagiba k slovenski stranki. Slednje naj bi veljalo tudi za Franza von Langerja, ki se je tedaj prvič pojavil v javnosti, manjkalo naj bi mu izkušenj in tudi pomembnejše vloge v deželnem zboru mu poročilo ni pripisovalo.³⁰ Sodeč po kasnejših stenografskih zapisnikih zasedanj deželnega zbora sta bili zadnji dve pre-soji kar na mestu.

Volitve 1864

Seveda je policijski direktor Bezdek prav tako vneto spremljal naslednje ljubljanske županske volitve, kjer je bil protikandidat dr. Costi najprej dr. Schöppl, ki pa je bil po poročilu Bezdeka konec maja 1864 v slabšem položaju. Celotno njegovim podpornikom naj bi se zdel njegov položaj predstojnika zemljiškoodvezne komisije nezdržljiv s funkcijo župana, še posebno pa se je poudarjalo, da za ljubljanskega župana obvezno slovenščino le skromno obvlada. Potem pa naj bi se še o glasu njegove žene govorilo kot o "zadržku". "Nenarodni" občinski svetniki so zato poiskali drugega protikandidata "ultraslovenca", okrajnega glavarja Ljubljane Okolice, Pajka.³¹

Vendar pa je kljub temu junija na volitvah zmagal dr. Costa in ponovno je Bezdek moral sestaviti karakteristiko o osebnosti, političnem in drugačnem zadržanju, kot tudi o siceršnjih razmerah in zvezah kandidata za župana, da se bo cesar vedel odločiti, ali naj ga potrdi ali ne. Bezdek se je seveda takoj odzval in deželnemu predsedstvu poslal svoje videnje novega ljubljanskega župana:

Costa je sin zelo lojalnega dr. Heinricha Coste, ki je skozinskoz nemškega prepričanja. Je mlad mož dvaintridesetih let, doktor filozofije in prava, preizkušnja za advokata je opravil z odliko. Izreden talent s široko izobrazbo in bogatim pravnim in publicističnim znanjem, neutrudljiva delovna moč. Ima organizacijski dar, je samostojen in nastopa odločno. Je član številnih domačih in tujih znanstvenih družb in društev in kot tak dragocena pridobitev za tukajšnje pravno, zgodovinsko, muzejsko in kmetijsko društvo, poizkusil pa se je tudi v pisateljstvu.

V nasprotju s temi odličnimi lastnostmi pa precej moti, ne glede na njegovo nepriljubljano pojavo, njegovo pogosto domišljavo, prenapeto in jezиковo obnašanje. V preteklosti se je vedno pojavljal povsem črno napravljen, z belo kravato in dolgimi, valovitimi lasmi. Ta način je opustil šele v najnovejšem času. V višjih krogih ga niso radi videvali in se jih je tudi ogibal. Njegovo nravno in družbeno zadržanje je bilo vedno brezmadežno, v političnem pogledu pa se je pridružil narodni stranki in se zbližal z vodjo dr. Bleiweisom in drugimi "Slovenomani". Ti so laskali njegovi nečimrnosti in ga kot t. i. renegata sprejeli odprtih rok.

V ta krog ga niso pripeljale simpatije za separatistične tendence te stranke niti zanikanje nemštva (temu se ima vendar zahvaliti za vso svojo izobrazbo!), ampak že omenjena nečimrnost in upanje, da bo v tem prostoru ustregel svojemu častihlepu, si ustvaril ime in politični kapital – ne glede na to,

²⁸ ARS, AS 16, del. št. 184/1861.

²⁹ ARS, AS 16, del. št. 147/1861.

³⁰ ARS, AS 16, del. št. 158/1861.

³¹ ARS, AS 16, del. št. 1048, 1083/1864.

da ga je oče od tega odvrčal. Pričakovanja ga niso razočarala, saj je bil s pomočjo svojih novih prijateljev izvoljen za občinskega svetnika, deželno-zborskega poslanca in župana. Tudi njegova najsrčnejša želja, da bi postal državnozborni poslanec, se zna uresničiti (in se je – op. pis).

Vendar pa po Bezdekovem trdnem prepričanju Costa v separatistični smeri dotodaj ni igral pomembnejše vloge in gotovo tudi ne bo sodeloval v čem protidinastičnem ali protiustavnem.

Nadalje je Bezdek vedel, da kot novoizvoljeni župan tudi ni užival popolnega zaupanja občinskih svetnikov samih. Izvoljen je bil le s 16 glasovi od prisotnih 28 svetnikov (trgovec Lukman, nestanoviten značaj, ni hotel glasovati zanj in je zato malo pred volitvami vrnil mandat, Costi nenaklonjeni trgovec Mühleisen pa se ni pojavil zaradi bolezni). Njegov prodor naj bi bil mogoč le zaradi novoizvoljenih občinskih svetnikov, predvsem pa zato, ker v vsem občinskem svetu niso mogli najti primerneža moža, ki bi hotel sprejeti ta položaj, protikandidat okrajni glavar Pajk pa v Ljubljani ni užival velikih simpatij. Tudi večina ljubljanskega prebivalstva, še posebej višji sloji in uradništvo, po Bezdekovem mnenju niso mogli biti zadovoljni s to izvolitvijo, še celo najnižji razredi naj bi menili, da je Costa za ta visoki položaj premlad in neizkušen. Na čelu občine naj bi hoteli imeti moža, ki bi imponiral že s samim videzom, kar pa Costa pač ni mogel.

Kljub vsemu naštetemu, kar je govorilo proti njemu, je Bezdek vendarle menil, da bi ga priporočili za cesarsko potrditev. Prvič zato, ker ni bilo primerneža protikandidata, drugič pa naj bi si Costa s časom pridobil potrebne izkušnje, se otnesel utopij in postal uravnovešena vladi prijazna osebnost.

Deželni predsednik se je nato v poročilu notranjemu ministrstvu popolnoma strijal s policijskim poročilom o Costi. Z Bezdekom sta si bila edina, da je Costi bolj malo mar za prizadevanja slovenske stranke, da gre pri njem veliko bolj za zvito preračunljivost, da se na lahek način dokoplje do vidnih javnih položajev. Politično naj bi se mu zdel popolnoma nesumljiv in politično zadržan naj bi bilo tudi zadnja stvar, zaradi katere ga ne bi predlagal za potrditev(!). Bolj nevšečno naj bi bilo dejstvo, ki ga je omenjal Bezdek in ki so ga pokazale volitve, da naj Costa ne bi užival podpore vseh ljudi in občinskih svetnikov, da naj ne bi imel praktičnih izkušenj v administrativnem delu in da naj bi mu manjkalo "osebne impenonce". Vendar pa se deželnemu predsedniku te okoliščine niso zdele odločilne za vnaprejšnjo odklonitev Coste, še enkrat je naštel njegove že omenjene dobre lastnosti in ga priporočil v potrditev.³²

³² ARS, AS 16, del. št. 1048, 1095/1864.

Volitve 1867

Volilno leto 1867 je bilo v Ljubljani kar razgibano. Po mestu je igrala mačja godba in kamenjala so se okna, da se je zvenket razbitih šip slišal vse do Dunaja. Pri tem naj bi bila občinska policija pasivna in z Dunaja so opozarjali, da utegne takšno obnašanje policijskih organov pri dobromislečih meščanih poroditi nezaupanje v policijo. Zato naj bi v prihodnje policija ukrepala energično, za kar naj bi poskrbel deželni predsednik, neposredno pa je bil za občinsko policijo odgovoren župan.³³

Tako smo spet pri županu Costi, ki je bil na občinskih volitvah tega leta ponovno izvoljen za župana. V predlogu za njegovo potrditev ministrstvu je bil ponovno ocenjen kot vladi ne ravno najbolj povšečna osebnost za županski položaj, vendar nekako ni ostalo drugega, kot da so ga ponovno predlagali za ljubljanskega župana.³⁴

Izvolitvi pa je sledilo vroče poletje, ki je Costo tudi odstavilo z županskega položaja. Gre za znani dogodek, ko so, verjetno pijani, Sokoli v noči z 21. na 22. julij 1867 žalili turnarje in v divjaškem zasledovanju hoteli enega linčati, Costa pa naj bi bil ves čas navzoč.³⁵ Takšna je bila seveda policijska inačica, Fran Šuklje pa npr. v svojih spominih pravi, da se je dogodku prisojal pretiran pomen.³⁶

Ob vseh teh izgredih, ki so bili res nacionalno obarvani, je deželni predsednik Sigmund Conrad ocenil ljubljansko policijo za neučinkovito in v poročilu Taafeju na Dunaj je med drugim predlagal tudi njeno ukinitve.³⁷ V odgovoru ga je ministrski predsednik Taafe zavrnil, češ da še ni potrebe, da bi občini vzeli upravljanje s krajevno policijo in ga predali kakemu deželnoknežjemu organu, saj županstva v celoti in policije ni moč okriviti za vse, kar se je zgodilo. Primerneje naj bi bilo poveriti vodstvo občine zanesljivejši in treznejši osebnosti, saj naj bi bilo iz poročila policijskega komisarja razvidno, da se je župan dr. Costa aktivno udeležil nereda, v katerem je sicer sodelovalo zelo malo občanov.³⁸

V tem razgretem ozračju se je v septembru, ko se je še odločalo o Costovem nadaljnjem županovanju, pojavil na hiši usnarja Janeža napis z velikimi črkami: URA RUSIJA, PROČ AUSTRIJA! Deželni predsednik je Costo takoj obvestil, da je zadevo že predal v preiskavo sodišču, da pa ga čudi, kako da od župana, ki je vendar šef lokalne policije, ni dobil nobene prijave o napisu (zadevo je prijavil okrajni glavar Pajk), saj je bil na zelo

³³ ARS, AS 22, del. št. 1688, 1733/1867.

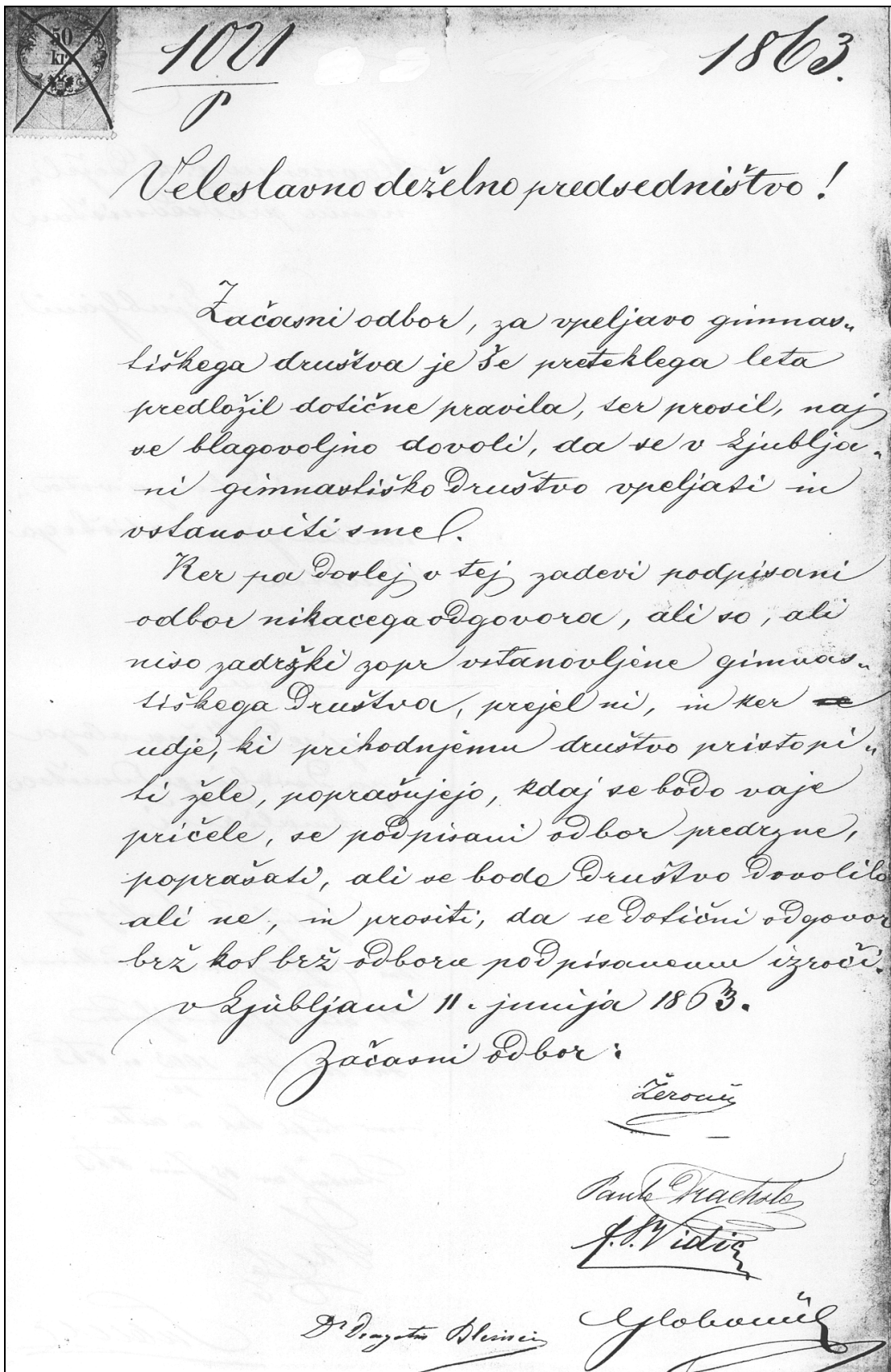
³⁴ ARS, AS 22, del. št. 1688, 1737/1867.

³⁵ ARS, AS 22, del. št. 2039/1867.

³⁶ Šuklje, n.d., str. 62-64.

³⁷ ARS, AS 22, del. št. 2059/1867.

³⁸ ARS, AS 22, del. št. 2176/1867.

Urgenca začasnega odbora gimnastičnega društva. (ARS, AS-16, del. št. 1021/1863)

prometnem kraju. Mestna policija naj torej ne bi dobro opravljala svoje naloge.³⁹

Župan Costa je v zagovoru deželnemu predsedniku Conradu zapisal, da se je napis na Janeževi hiši "zgodil" za časa njegove tridnevne odsotnosti in da mestni policaji pač niso politično tako izvedeni, da bi znali preceniti pomen nekega napisa. Na vsak način pa naj bi se mestna policija seveda potrudila, da bi prišla storilca in ga predala sodišču.⁴⁰

Vse skupaj ni nič pomagalo in Costo so suspendirali z županskega mesta. Costa se je na to pritožil in Conrad je o tem poročal Taafeju. Poleg drugega se je pritoževal tudi, kako narodna stran-ka obvladuje vso sceno – njeni matadorji da so v ljubljanskem občinskem svetu, deželnem zboru, deželnem odboru, državnem zboru, dominirajo v (duhovniških) deželnih šolskih oblasteh in Conrad je sklenil, da mora priznati, da v takih razmerah za vlado ni lahka naloga vzdrževati "osnove ustavnosti in zakonsko mero enakopravnosti".⁴¹

ŠTUDENTJE, DIJAKI, NACIONALNI IZGREDI

Študenti in dijaki

Dijaki in študentje so bili zaradi svojih dejavnosti tudi v ustavni dobi deležni posebne pozornosti. Tako so se julija 1861 višji gimnazijci v Ljubljani domislili, da lahko za naprsne ure uporabljajo tudi belo-modro-rdeče trakove, narodne barve torej. Seveda je Bezdek takoj alarmiral deželno predsedstvo in brž povlekel na plan odlok deželnega predsedstva z dne 26. julija 1851, ki je prepovedoval nošnje političnih oznak kot tudi vsa oblačila in noše, ki pritegujejo pozornost, izstopajo iz običajnega meščanskega oblačenja ali obleke, ki je v navadi v deželi in jih je lahko razumeti kot razglašanje političnih tendenc. Na deželnem predsedstvu temu niso pripisovali večjega pomena in so na spis zapisali samo, da je šolskega leta konec, da so študenti povečini zapustili mesto in da je ta manifestacija (ostala) brez vsakega pomena, spis pa so odložili *ad acta*.⁴²

Tudi čez tri leta policija ni bila nič manj alergična na nastopanje slovenskih narodnih barv. Na izletu ob praznovanju goda sv. Alojzija so namreč dijaki realke nosili tudi slovensko zastavo v narodnih barvah ter belo-modro-rdeče trakove. Bezdek je o tem takoj obvestil deželno predsedstvo in policijskega ministra na Dunaju in vodstvo šole je bilo seveda deležno oblastnih ukorov.⁴³

Večji odmev v javnosti je imel "muzikalični soirée" na kazinojskem vrtu poleti 1861, na katerem so študentje in trgovski pomočniki, vsi "ultraslovenci", nazdravljali "imaginarnemu kraljestvu Slovenija" ter "*Bog živi vse Slovence!*" Glavni pri tem je bil stara bajta prava Johann Kham. Policija je seveda posredovala in Khamu naložila globo 20 goldinarjev. Dopisnik v *Ost und West* iz Ljubljane je zadevo komentiral, da Kham ni bil kaznovan zaradi zdravice, ampak zaradi splošne pozornosti, ki jo je vzbujal dogodek. Po mestu naj bi šel glas od ust do ust, da bo moral jurist plačati "basovski davek" na svoj močni, doneči glas; mizi v Kazini, za katero je sedela družba, pa pravijo "miza dvajsetih goldinarjev". Kham se je na policijsko kazen pritožil, o zadevi je razsojalo deželna vlada in na koncu je obveljala sodba policije, Khamu pa so milostno spregledali kazen 20 goldinarjev in je bil samo pisno opomnjen.⁴⁴

Leta 1864 je bil Johann Kham očitno še kar študent prava, ko je skupaj z advokatskim zapisnikarjem Johannom Janškom in petošolskim gimnazijcem Albinom Arkom trgovcema Mayerju in Stedryu polil trgovski izvesek z žvepleno kislino ter s tem naredil za 80 goldinarjev škode. Problem izvesne table je bil v tem, da je bila črna, napis pa rdeče-zlat. Bezdek je že takoj v prvem poročilu deželnemu predsedstvu o tem izgredu ugotovil, da ker so bile te barve po naključju nemške, gre kot storilce iskati "ultranacionaliste". Njegova domneva se je izkazala za pravilno in narodne zanesenjake je predal v preiskavo deželnemu sodišču, obvestili pa so tudi notranje ministrstvo.⁴⁵

Omenili smo že poletne nemire volilnega leta 1867, ko je moral župan Costa ukrepati proti maturantom, ki naj bi peli rusko himno. Bilo pa je takole.

Sredi poletja 1867 je Vidic poročal deželnemu predsedstvu, da so imeli študentje sedmega in osmega razreda gimnazije v Zgornji Šiški poslovilno zabavo, kjer naj bi nazdravljali propadu Avstrije, klicali živijo cesarju Rusije in peli rusko himno. Navzoča študenta Hiti in Lakner sta zadevo prijavila ("izrazila sta svoje nestrinjanje s tem dogajanjem"). Deželno predsedstvo je seveda takoj naložilo okrajnemu uradu Ljubljana Okolica preiskavo, obvestilo policijski oddelek predsedstva ministrskega sveta na Dunaju in župana Costo, ker so bili navzoči tudi Sokoli, in najavilo kazensko preiskavo.⁴⁶ Okrajni urad je o zadevi zaslišal gostilničarja, v katerega gostilni je bila poslovilna zabava, in zadevo predal deželnemu sodišču.⁴⁷

³⁹ ARS, AS 22, del. št. 2357/1867.

⁴⁰ ARS, AS 22, del. št. 2418/1867.

⁴¹ ARS, AS 22, del. št. 2881/1867.

⁴² ARS, AS 16, del. št. 552/1861.

⁴³ ARS, AS 16, del. št. 1184/1864, 1228/1864, 1334/1864.

⁴⁴ ARS, AS 22, del. št. 685/1861.

⁴⁵ ARS, AS 16, del. št. 1683/1864.

⁴⁶ ARS, AS 16, del. št. 2096/1867.

⁴⁷ ARS, AS 16, del. št. 2127/1867.

Sodišče je v preiskavi proti Francu Šukletu in sošolcem, gimnazijskim maturantom, ki so imeli 30. julija v Zgornji Šiški poslovilni večer, nedvomno ugotovilo, da je Šukle na koncu svojega govora nazdravil: *"Naša vlada od nekdaj naši ideji ni prijazna, toraj napijem na propad Austrije!"* Njegov naj bi bil tudi klic: *"Pereat Austria!"* V govorih, ki so jih imeli on in sošolci, so govorili o "slovanski ideji" ter klicali "živel" ruskemu carju in velikemu knezu Aleksandroviču.⁴⁸

Na zabavi v Šiški naj bi bile izrečene tudi besede: *"Mi se ne bomo proti Rusa, ampak za Rusa bojevali!"* Nadalje: *"Mi se ne bomo za Austrijo, ampak za našiga severnjiga strica (v nemškem prevodu – ruskega carja; op. pis.) bojevali!"*

Deželno sodišče je ob tem spraševalo deželno predsedstvo, kako je s to slovansko idejo, njeno razširjenostjo, ali je kaj na stvari, deželno predsedstvo pa je zadevo (samo) posredovalo na Dunaj predsedstvu ministrskega sveta, policijskemu oddelku.⁴⁹

Nacionalni izgredi

Vse prerado se je izgredom v tistih časih pripisovalo oziroma se jim še danes pripisuje nacionalno ozadje, pa če je bilo temu res tako, ali pa ne. Iz leta 1863 se nam je ohranil tak dvomljiv primer v poročilih policije in okrajnega urada Ljubljana Okolica deželnemu predsedstvu.

V policijskem poročilu direktor Bezdek piše, da so 6. aprila fantje v Mostah napadli nekaj vračajočih se Ljubljančanov. Brez vsakega povoda naj bi jih žalili in obmetavali s kamenjem. Tako so posestniku Galetu zalučali težak kamen v voz, vendar k sreči ni bil nihče poškodovan. Tudi kavararja Pözlza, njegovega sina in krojača Ederja so obmetavali s kamenjem, napadli, porivali sem ter tja, Pözlzu strgali suknjo in mu ubili psa. Izgredniki naj bi meščanom dovolili nadaljevati pot šele, ko so jih slišali govoriti kranjsko.⁵⁰

O istem izgredom je deželnemu predsedstvu poročal tudi okrajni glavar Pajk, ki pa je neuradno (!) menil, da povod za spor ni bil nacionalne narave. Kmečki fantje da od nekdaj niso marali meščanom in že prejšnja leta je večkrat prihajalo do podobnih izgredov, tako kot tudi v tem primeru, ko so fantje na velikonočni ponedeljek že ves dan popivali po okoliških gostilnah. V zadnjem času naj bi bila surovost kmečkih fantov na žalost v porastu, vendar ne zaradi nacionalnih sporov, ampak zaradi drugih, "naravnih vzrokov" ("*...allein nicht wegen des Nationalitätshaders, sondern aus andern*

natürlichen Gründen."). Nato je glavar Pajk razgrnil širše ozadje razmer v ljubljanski okolici. Ugotovitve bi lahko povzeli z zaključnimi Pajkovimi besedami, da tudi najmanjše gospodarstvo propade, če se ga stalno ne nadzira. Kakor hitro "surovi del prebivalstva" zazna, da okrajnega urada ni med ljudstvom, oživi nered in kršenje zakonov.

Pajk je omenjeni izgred, kot tudi številne druge prekrške v tistem času (ne vse!), videl kot posledico pomanjkanja občutenja oblastnega nadzora pri ljudeh in ne le kot posledico nacionalnega sovraštva.⁵¹

Da je bilo v mestu precej "navadnega" ponočnega nemira in ne samo nacionalnih akcij, nam govori tudi Bezdekovo zagovarjanje deželnemu predsedstvu v letu 1864. Magistrat se je namreč pritožil, da policija pomanjkljivo opravlja svojo službo glede spoštovanja nočnega miru, da gostilne in kavarne ne upoštevajo policijske ure zapiranja. Bezdek je odgovoril, da ne gre zanikati, da je kaljenja miru in izgredov veliko, kar naj bi bilo težko izkoreniniti pri znani sli po pijači in izgredništvu pri "tudeželnem spodnjem razredu". Za neljube razmere naj bi bil deloma kriv tudi magistrat. Ljubljana naj bi imela pri 23.000 dušah okrog 200 gostiln in točilnic. V mnogih predmestjih naj bi bila vsaka tretja ali četrta hiša gostilna. Večina med njimi so knajpe, ki jih obiskujejo "nižji razredi", ki razgrajajo tudi že pred polnočjo, tako v gostilni kot na ulici. Poleg vsega so točili žgane pijače gostom v skoraj vsaki trgovini in tudi samo do vinotoča preko ceste pooblaščen skoraj vsi strežejo žgane pijače tudi sedečim gostom. Po Bezdekovem je bilo to zaradi pomanjkljivega nadzora magistrata.⁵²

Povsem drugače je bilo v (volilnem) letu 1867, ko je glavar Pajk ugotavljal, da intenzivna, cesarskim oblastem sovražna politična agitacija, ki naj bi jo v zadnjem času izvajala kranjska duhovščina, ljudstvu ne more prinesiti miru, spravljivosti in zakonitega reda. Župani v okraju že tako niso bili fizično in moralno sposobni izpolnjevati težkih nalog, ki jim jih je nalagal občinski zakon, najnovejša politična agitacija duhovščine pa naj bi popolnoma onemogočala izpolnjevanje občinskih uradnih dolžnosti. To so besede, ki jih je zapisal februarja tega leta Pajk v spremnem dopisu predsedstvu, ko ga je seznanjal z izgredom, ki se je zgodil prejšnjo noč. Nočna patrolja okrajnega urada je namreč v Zgornji Šiški naletela na Aleksandra Sterzelbo iz Ljubljane, ki je vpil in rogovilil, da so ga pozvali, naj bo tiho, drugače ga bodo aretirali. Tedaj pa se je šele zavrzil in je začel zmerjati: *"Vi prekleti od boga zavrženi nemškutarji, še vsi boste prišli k meni beračiti!"* Ker se nikakor ni umiril in je zmerjal naprej, so ga aretirali in ga za 48 ur zaprli

⁴⁸ "Mnogo se je govorilo, mnogo in lepo pelo, mnogo pilo, – moj temperament je všel z menoj!" – dogodek zanimivo popisuje Šuklje v n.d., str. 64 ss.

⁴⁹ ARS, AS 16, del. št. 2239/1867.

⁵⁰ ARS, AS 16, del. št. 614/1863.

⁵¹ ARS, AS 16, del. št. 676/1863.

⁵² ARS, AS 16, del. št. 2091/1864.

v okrajno ječo. Pajk je še pripomnil, da se je ta izgred primeril ob Vodnikovi slovesnosti "ultraslovencev" v Zgornji Šiški.⁵³

Vladni svetnik in policijski direktor Leopold Bezdek

Ob koncu si na kratko pogledajmo še rdečo nit tega prispevka, policijskega direktorja Bezdeka. Naj se nam predstavi kar sam, z dopisom deželnemu predsedstvu iz februarja 1866, v katerem se je pripravljala na upokojitev. Najprej časovni pregled kariere:

Rodil se je 8. marca 1802. Po končanem študiju je 10. septembra 1824 nastopil prakso pri dunajskem magistratu, 10. marca 1825 zaprisegel, 10. avgusta 1825 prestopil k dunajski višji policijski direkciji, 11. januarja 1826 zaprisegel kot konceptni praktikant. Dne 23. decembra 1829 je bil imenovan za podkomisarja pri policijski direkciji v Brnu (500 goldinarjev plače), 3. marca 1835 za višjega komisarja (900 goldinarjev plače) in 24. marca 1846 za policijskega direktorja v Brnu s činom, statusom dejanskega gubernijskega svetnika, plačo 2500 goldinarjev, stanovanjem v naravi, kurjavo in svečavo.

Dne 8. februarja 1849 je bil z enakimi nalogami premeščen v Linz; z odločbo z dne 24. julija 1852 ob reorganizaciji policije je ostal direktor s plačo 2500 in 500 goldinarji funkcijskega dodatka in stanovanjem v naravi; 14. junija 1855 je bil z enakimi nalogami premeščen v Ljubljano. Z ministrskim odlokom z dne 12. januarja 1861 je dobil plačo 1680 goldinarjev in 210 goldinarjev funkcijskega dodatka, stanovanje v naravi in osebni dodatek 945 goldinarjev – takšno je bilo stanje tudi ob pisanju dopisa.

Sledil je opis uspešnosti ob težkih nalogah: jeseni 1847 je bilo splošno pomanjkanje zaradi slabe letine in gospodarska stagnacija. V Brnu je bilo več tisoč tovarniških delavcev brezposelnih. Razjarjena množica je nenehno grozila mestu in silovito zahtevala delo ali podporo. Bezdeku je uspelo v par dneh poleg naturalij zbrati še 3425 goldinarjev. Revežem so razdelili krušne karte in jih zaposlili pri (novo odprtih) javnih delih. Užival je popolno zaupanje tega razreda, katerega upravičene zahteve je vedno podpiral in tako mu je uspelo pomiriti revne množice brez prisilnih oziroma nasilnih ukrepov.

Ko so leta 1848 skoraj vse policijske oblasti deloma prenehale delovati, v Brnu ni bilo tako. Tam je policija delovala in uradovala nemoteno tudi v oktobrskih dneh. K temu, je menil Bezdek, je tudi on bistveno pripomogel, izpostavljal naj bi se celo življenjski nevarnosti, ko je skušal pomiriti razjarjene množice, kar mu je katerikrat tudi

uspelo. To njegovo zadržanje je naletelo na vse-splošno priznanje. Ko se je izvedelo za njegovo premestitev v Linz, so prosili ministra Stadionca, da ga ne premesti, ne samo predstojnik deželne oblasti grof Lazansky temveč tudi občina Brno in vsi župani nemestnih občin. To naj bi bilo res priznanje, ki ga je v teh razburkanih časih doživelo malo izvršnih državnih organov, kaj šele predstojniki varnostnih oblasti.

Glede na svoje dolgoletno uspešno opravljanje službe se je Leopoldu zdelo, da ne bi bil nevreden kakšnega cesarskega odličja. Deželnega predsednika je prosil, da bi se glede tega obrnil na ustrezno mesto. Bezdek je bil oče osmih nepreskrbljenih otrok (pet sinov in tri hčere), z upokojitvijo pa naj bi izgubil še stanovanje v naravi in funkcijski dodatek 210 goldinarjev, torej bo ob najmanj 600 goldinarjev. Njegov položaj bi bil torej v prihodnje precej nevšečen, še toliko bolj pa, ker so ga zadnja leta mučile želodčne težave, ki niso popustile kljub temu, da je bil v toplicah na kuri in da se neprenehno zdravi. Pri njegovi visoki starosti 64 let bi se lahko zadeva še slabšala in mu predstavljala nezmogljiv strošek. Predsednik naj bi upošteval tudi to.

S 14. aprilom 1866 so Bezdeka upokojili in iz tabele za upokojitev je razvidno, da naj bi v pokoju dobival vsoto tedanje plače 1680 goldinarjev in osebno doklado 945 goldinarjev, vsega torej 2625 goldinarjev.⁵⁴

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS 16 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Deželno predsedstvo za Kranjsko 1791-1918, splošni spisi

AS 17 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Deželno predsedstvo za Kranjsko 1791-1918, zaupni in strogo zaupni spisi

AS 22 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Policijska direkcija v Ljubljani, 1792-1866

Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, leto 1852

Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, leto 1853

Reichsgesetzblatt, Jahrgang 1863

Stenografski zapiski zasedanj deželnega zbora, 1861-1863

LITERATURA

Škerl, France: *Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860-1869*. Ljubljana, 1938.

Šuklje, Fran: *Iz mojih spominov, I. del*. Ljubljana : Slovenska matica, 1988.

⁵³ ARS, AS 16, del. št. 396/1867.

⁵⁴ ARS, AS 16, del. št. 943/1866.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beginn des Verfassungslebens und die Laibacher Polizei

Mit der Aufnahme des Oktoberdiploms und des Februarpatents beginnt das Verfassungsleben in Österreich. Mit dem Beginn der Verfassungsfreiheit sollte alles anders sein, Reichsratsabgeordnete sprachen vom vergangenen Jahrzehnt als der eisernen Zeit des Absolutismus, die die Gedanken- und Aktionsfreiheit unterdrückte. Dennoch blieben (wie üblich) die Polizisten dieselben, ebenso ihr Verhalten und ihre Berichterstattung. Freilich war auch die Staatsmacht nicht bereit, auf jegliche Aufsicht einfach zu verzichten und allerlei Freiheiten zuzulassen. Ganz im Gegenteil: Als mit dem Beginn der parlamentarischen Demokratie das Nationalgefühl der Slowenen erstarkte, das Deutschtum sich aber unter dem Banner des Liberalismus gruppierte, war die Staatsmacht besonders empfindlich für alles, was national, slowenisch hervortrat.

Die Polizei wachte aufmerksam über die Zeitungen und über die Presse überhaupt, hielt sich an die Gesetze aus der vergangenen Ära und verfolgte "ultraslowenische Tendenzen". Sie spielte eine große Rolle bei der Bildung von Vereinen, gab sie

doch das Gutachten über die Gründungsbewerber heraus, die wichtigsten Maßstäbe dabei waren die Zugehörigkeit zur "nationalen Partei" oder zur "gemäßigten Mehrheit." Die Polizei berichtete über die Ergebnisse der Gemeinde- und Reichsratswahlen, die gewählten Vertreter des Volkes gruppierte sie aber in "nationale Hitzköpfe" und "gemäßigte Anhänger der Regierungspolitik."

Auch das Denunziantentum ist nicht nur der Bachschen Ära zuzuschreiben, denn Informationen über die Stimmung an der Basis waren zu jeder Zeit willkommen. Polizisten lauerten auf nationalistische Ausfälle, jedes weinselige Geschwätz konnte von nationalem Untergrund zeugen, jedes Geplänkel konnte als Angriff auf die Gleichberechtigung der Nationen Österreichs gedeutet werden, d.h. als Angriff auf die Deutschen und ihre Vorherrschaft. Aus diesem Grunde unterstellte man in dieser Zeit Ausschreitungen allzugern, ob berechtigt oder nicht, einem nationalen Hintergrund.

Der Beginn der Verfassungsära stellt zweifelsohne einen bedeutenden Wendepunkt in Österreich dar, doch im Alltag war das keineswegs eine Zeit des Umbruchs. Die Macht ist die Macht und jede braucht die Polizei. Diese ist dieselbe geblieben, ebensowenig hat sich auch ihre Funktion als Hüterin der Macht verändert, was diejenigen zu spüren bekamen, eigentlich die wenigen, die meinten, daß mit Annahme der Verfassung auch die Rede-, Presse- und Meinungsfreiheit ihren Siegeszug antreten würde.